

УДК 271.4-726.3(477.83/.86) "193"

Софія ПРЕДКА

Львівський національний університет імені Івана Франка

**ФОРМУВАННЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО
ДУХОВЕНСТВА В ГАЛИЧИНІ У 1930-х РОКАХ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЩОДЕННИКА ЮРІЯ ПРОЦЮКА)**

На прикладі вивчення щоденника Юрія Процюка проаналізовано процес становлення греко-католицького духовенства на території Галичини у 1930-х роках. У статті здійснено джерелознавчий аналіз мемуарів автора, які відображають період навчання майбутнього священика у Львівській духовній семінарії. Стверджується, що представники священичого стану прагнули внести елементи релігійної стилістики в описи повсякдення. Навчання, робота та особисте життя Ю. Процюка зображалися крізь призму церковної дійсності. Співвідношення світського та сакрального виступає ключовою парадигмою внутрішнього пошуку автора впродовж життя.

Ключові слова: *Греко-католицька церква, парафіяльне духовенство, мемуаристика.*

Перша половина ХХ століття в історії Галичини була етапом, який докорінно змінив вектор історичного розвитку краю та на декілька десятиліть вперед визначив специфіку трансформацій новоутвореного суспільного простору. Церковна сфера, ядро якої становило духовенство, почала здійснювати невпевнені кроки до модернізації століттями сформованих парадигм. Вирішення релігійних протиріч потрапило у середовище священиків, від полеміки та діянь яких залежало встановлення ролі церкви у площині держави та ієрархії людських цінностей. Саме духовенство стало силою, яка в умовах бездержавності поступово переймала на себе роль провідника національних інтересів, поєднуючи це із першочерговим завданням церковного служіння. Молодь, перед якою відчинялися двері семінарій, формувалася під впливом повоєнних реалій. Ідеологічні трампліни, які з колосальною швидкістю поставали в Галичині, ставали випробуванням для моральної сили майбутніх священиків. Розпізнати власне покликання, не загубитися серед мороку буденних проблем та зберегти прагнення реалізувати себе саме у церковній сфері ставало першочерговою необхідністю. Підвищення освітнього рівня священика, проблема його національного вибору, оновлення моделі співпраці з парафіяльною громадою, - далеко не весь перелік вимог, що поставали перед представниками духовенства. У кожного шлях подолання труднощів був дуже індивідуальним і залежав не лише від особистих рис пароха, а й від матеріального статусу, походження, місцевості, де доводилося служити.

Греко-католицький священник Юрій Процюк (1907-1979 рр.), доктор богослов'я, походив із незаможної родини військового. У 1936 р. відбулося його рукоположення у священники і призначення на парафію у с. Грибовичі, згодом служіння він продовжив у с. Стоянів [8, арк.64]. Процес становлення відбувався досить типово як для майбутнього священника, однак для нього церква стала не лише інституцією релігійного спрямування, а й джерелом усвідомлення національної приналежності. У статті буде здійснено реконструкцію його життєвого шляху на основі аналізу щоденника та особистих документів, що зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

В українській історіографії питанням вивчення греко-католицького духовенства в Галичині займаються Наталія Колб [5], Андрій Заярнюк, Василь Расевич [3], Ігор Пилипів [10, 11], Ліліана Гентош [2]. У своїх роботах дослідники опираються на використання широкого кола архівних матеріалів, зокрема так званих его-документів - щоденників, мемуарів, листувань. В контексті вивчення окремих персоналій чи суспільних груп, цей тип джерел виступає найбільш достовірним та інформативним.

У монографії Н. Колб представлено діяльність парафіяльного духовенства у 90-х роках ХІХ століття як окремої соціальної групи, проаналізовано чинники, що впливали на її формування та окреслено ключові правові та організаційні основи діяльності священників. Крізь призму Першої світової війни зобразив становище галицьких парохів А. Заярнюк. Дослідник проаналізував особливості їх діяльності в умовах воєнних дій та наголосив на проблемі співпраці між громадою та священником у непростий період матеріальної розрухи та людських втрат. Різноманітні аспекти, що стосуються розвитку греко-католицької церкви міжвоєнного часу та постаті Митрополита Андрея Шептицького як ключової постаті цієї доби, знаходимо у роботах І. Пилипіва, котрий досліджував практичну діяльність священників в окреслений період, Католицьку акцію та стосунки ГКЦ Галичини з Ватиканом. Тематика відносин з Апостольською столицею належить до наукових зацікавлень Л. Гентош, яка вивчала це питання, опираючись на архівні матеріали Ватикану. Дослідниця також стала автором монографії, що найбільш повно в українській історіографії розкриває біографію Митрополита Андрея Шептицького у період з 1923 до 1939 рр. В контексті залучення мемуарів до вивчення окресленої проблематики, Оксана Баран [1] здійснила спробу реконструкції життя сільської інтелігенції в Галичині на початку ХХ століття. Священників як одну з найвпливовіших суспільних груп авторка зобразила, опираючись на спогади не лише власне представників духовенства, а й на свідчення людей, котрі належали до парафії.

Залучення мемуарів у сферу досліджень релігійного спрямування є одним із найкращих способів висвітлення світоглядних аспектів окремих історичних постатей. Цей вид джерела містить доволі відверті оповіді, наповнений описами життєвих переживань та є найбільш повним відображенням внутрішнього світу людини. Перевагою мемуарів називають і

їх унікальну здатність відтворити на своїх сторінках колорит певної епохи, відновити факти, не зафіксовані у жодному іншому джерелі та більш повно зрозуміти, яким було життя людей в певну добу[4]. Основним критерієм у процесі розвитку мемуаристики називають історичну та національну свідомість автора. Його освітній рівень, вміння описувати та аналізувати події, професійний хист та суспільна позиція є тими поняттями, що зумовлюють створення мемуарів, які містять особливу історичну та літературно-культурну цінність. Спогади є емпіричним та у певній мірі теоретичним джерелом, що наповнений матеріалом культурологічного змісту, незамінним при вивченні як окремої особи, так й цілої соціальної групи [9, с.94].

Мемуари представників духовенства належать джерел, які вирізняються особливими ознаками. Специфічна мова викладу, переплетіння світського і сакрального та нестандартна літературна стилістика створюють сюжет минулого, що перебуває в площині духовності та чуттєвості. Однак, простежується чітка відмінність між щоденником, записи у якому автор робив у молодомі віці, та мемуарами, створеними у зрілих роках. Безпосередність, притаманна записам юнаків, котрі лише розпочинають входити у церковну сферу, змінюється на розважливість та стриманість у священників, котрі десятиліттями віддавали себе служінню. Щоденник Юрія Процюка у цьому контексті є яскравим прикладом першого типу мемуарів. Сторінки його спогадів переповнені особистими переживаннями, роздумами про необхідність життєвого вибору та пошуку себе у світі. Незважаючи на те, що хронологічно записи охоплюють лише 1928-1933 рр., період його навчання в Академічній гімназії та Львівській духовній семінарії, вони дозволяють достатньо повно зрозуміти процес формування майбутнього священика та мотивацію здійснення ним саме такого життєвого вибору.

Рукописні мемуари Юрія Процюка розмістилися на 235 аркушах, пронумерованих самим автором. У кількох місцях сторінки відсутні, що унеможлиблює відтворення окремих сюжетів із джерела. Автор додавав до записів фотографії, що робить це джерело більш інформативним та наповненим. Початок записів датується 1928 р., коли майбутній священник навчався у випускному класі Академічної гімназії у Львові. Мотивом створення щоденника він називає бажання згодом "пригадати колись усе, що я переживав, про що мріяв, що відчував і кого у своїх думках лелівав"[6, арк.3]. Записник стає для автора також способом зберегти на папері "проміння любови-кохання, яке вносить своєю невидимою рукою до життя вищого, надземного"[10, арк.4].

Періодичність записів досить нестабільна, що можна пояснити навчальним процесом, який відбирав досить багато часу в автора. Особливо важко ставало весною, коли романтична вдача брала гору і думки про навчання відходили на другий план: "Безділля краще людині як якась заняття, а наука...ух, аж страшно згадувати. Найкращі весняні дні, а ти над книжкою. Це, на мою думку, натяжча кара для молоді"[6, арк.7].

Тематика записів змінювалася з кожним роком, дорослішання та зміна оточення Ю. Процюка диктували новий характер роздумів та виносили на поверхню більш серйозні проблеми вибору навчального закладу, усвідомлення національної ідентичності та життєвої позиції загалом.

Традиційно обґрунтування вибору дороги священства майбутні парохі розпочнали із наймолодшого віку, писали про вплив родинного виховання та внутрішню необхідність служіння. У випадку Юрія Процюка ситуація відрізнялася, адже виріс він в родині, де питанням релігії і церкви не надавали особливого значення. Дитячі роки він провів на Волині, де греко-католицька церква впливу не мала. Вбачаючи загрозу для цієї території зі сторони більшовиків та польської влади, які "роблять тут каламутну воду та думають в ній ловити рибу" [6, арк.227], автор наголошував на необхідності "перейти на унію" [6, арк.228].

Навчання у львівській гімназії для нього поєднувалося з участю у найбільш масових церковних процесіях, які зазвичай розгорталися на Святоюрській площі. Вони зачаровували майбутнього священника своєю вечиллю та масштабністю. Одним із таких епізодів було святкування річниці Листопадового чину, що об'єднало понад п'ять тисяч людей навколо храму Св. Юра: "Началась панахида при участі всіх священників львівської округи, був і Митрополит. Його слова були розпуки, жалю, гніву. Вони майже приковували кожного слухача і викресували огонь якоїсь скаженої непогамовности, завзяття" [6, арк.159].

Не менш величаво описував Ю. Процюк святкування у Львові Зелених свят. Справжнім захватом для нього було спостерігати, як представники інших національностей спеціально виходили з будинків, щоб подивитися на кількатисячну ходу українців: "Коло костелу Св. Анни проходила процесія, людей повнісінько. Багато чужинців поставало на тротуари і з цікавістю дивилися на похід всіх українців міста. Трамваї задержались і стояли довго протягнутою стежкою вздовж цілої вулиці" [6, арк.51].

Необхідність вибору майбутньої професії збіглася у часі із його активним захопленням релігійною сферою. Митрополит Андрей Шептицький, постать якого здавалася такою недосяжною для Ю. Процюка у юних роках, згодом став для нього надійною підтримкою під час навчання у семінарії. Наявність стипендії, яка нараховувалася із фонду Митрополита, стала однією із причин вибору вивчення теології як професії [6, арк.123]. Однак, не тільки цей фактор вирішив долю майбутнього пароха. Він декларував своє дійсне бажання стати священником, в дусі юнацького романтизму писав про прагнення "бути вишкуленим на західному методі богословської науки, правдивим воїном хрестовим" [6, арк.92]. Та в діалозі із своїм другом Ю. Процюк назвав один негативний елемент у тому, аби присвятити себе служінню - "невигідний священницький одяг" [6, арк.92].

Про своє навчання у Львівській семінарії Ю. Процюк відгукувався дуже тепло. Там він захоплювався своїми наставниками, яких називав "високохарактерними та високоосвіченими людьми" [6, арк.228] та "вчився

любити Бога і називати Його паном світу" [6, арк.238]. У стінах семінарії він зайнявся науковою роботою і став автором історії Унівського монастиря [7]. Семінариста вражали побутові умови, в яких доводилося жити: "Я дістав свою чудову кімнату, де маю своє ліжко на пружинах, крісла чудові. Взагалі урядування в семінарії надзвичайно багате [6, арк.224]...запровадили центральне опалення, це розкіш" [6, арк.246]. Свою кімнату він називав "питательним пунктом", де він з однокурсниками любив "покурити та побалакати" [6, арк.409]. Загалом, налагодження побуту у Львові стало для нього справжнім подарунком долі, адже у ранньому віці, після закінчення Першої світової війни, він сповна відчув труднощі повоєнного часу: "Довго голод і нестатки дошкулювали нам, довго нещасні родичі вертали вичерпані з важких заробітків, а ми з поля, назбиравши колосків. Довго мучилисями"[6, арк.10].

Побут вихованців Львівської духовної семінарії.
ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. - Ф. 9 (Окремі надходження). -
Спр. 551 (Юрій Процюк). - Арк. 283

Та одним із найцінніших здобутків, який ввійшов в життя Ю. Процюка у процесі навчання, було переосмислення ролі національного фактору та авторитету духовенства у суспільстві. Він стверджував, що "став уже греко-католиком, бо переконався, що це одинока дорога до врятовання українського народу"[6, арк.227]. Дуже високою він оцінював представників кліру: "Уніятські священники - це високо характерні люди, всі з високою освітою, свідомі свого великого післанництва, працьовиті і невсипучі громадяне на народній ниві, провідники свого народу як духові, так і національні. Вони всі хочуть прихилити нарочові хліба і неба. Національна свідомість Галичини - це в першу чергу заслуга уніятського священства"[6, арк.227].

Після закінчення навчання у Львівській семінарії, Ю. Процюку довелося вирішити проблему і налагодженням особистого життя. Польське походження однієї із кандидаток на заміжжя стало перешкодою до продовження стосунків із дівчиною[6, арк.372]. Ще більшим розчаруванням для Ю. Процюка стало прагнення його коханої дівчини Марусі податися актрисою до російського театру: "Бачу, що ти україркою вже не будеш. А я не буду ніколи кацапом. Отже, в нас була б вічна дісгармонія. Мені тільки жаль тебе і твоєї шовіністичної засліплености. Що ж в тебе за серце? Де в нього та гідність жіноча? Боже, з якої ти родини? Батько поляк, мати грузінка! З того виходить, як співаєтьсся, отец турок, мама грек, а я русській человек"[6, арк.179].

Активна національна позиція та прагнення матеріального добробуту сформували перелік вимог до кандидатки у його дружини: "Я тільки тоді оженюся, коли найду жінку, яка б мала три прикмети: щоб була багата, розумна і гарна"[6, арк.300]. Однак, для кожної із претенденток на своє серце він знаходив час та теплі слова у численних листах. Фотографію однієї з них він коментував словами: "Немов пронизує мене острим зором своїх карих очей, немов хоче, вдивляючись у мене, переконатись, чи дійсно люблю її так, як колись"[6, арк.27]. Майбутній священник в останніх роках навчання був дуже розчарований у своїх почуттях, писав, що у кожній жінці вбачав щось, що змушувало його розривати з нею стосунки. Та останній запис у щоденнику, який стосується дівчини Галини, свідчить про протилежне. Характеризуючи її як "дівчинку, гідну великої любові", він зміг полюбити її "як ту, якій дарував свою першу любов"[6, арк.309].

Записи у щоденнику автора обриваються на 1933 р., однак про його подальшу долю дізнаємося із збереженого листування. Після закінчення навчання Ю. Процюк з великими труднощами облаштував своє подальше життя: "Міг серед чужих людей загинути від голоду та холоду", - писав він. Та навіть у таких умовах досить стримано сприймав такі проблеми і зазначав, що "всі прикrostи треба зносити терпеливо"[8, арк.106]. Важливу роль у цьому відіграла його внутрішня загартованість до проблем та дійсне бажання, незважаючи на все, присвятити себе служінню.

Реалії міжвоєнних років стали випробуванням внутрішньої міці релігійної сфери та людей, що безпосередньо належали до неї. Розуміння необхідності реалізації себе як церковного діяча змушувало людину переосмислити свої погляди та прийняти факт постійного церковного впливу на усі сфери приватного життя. Перелом свідомості на користь вибору такої професійної реалізації знаходив свій відгук у більшості спроб вияву власних поглядів, зокрема й у мемуарах. Серед інших історичних джерел, спогади виступають більш емоційно насиченими, відрізняються повнотою трактування сприйняття картини світу автором та містять інформацію про дуже особисті переживання. В той же час, потреба дотримуватися норм, притаманних представнику церкви, змушувало вкладати власні висловлювання у встановлені рамки релігійної риторики. Через такі особливості мемуарної літератури розуміння життя людини та її становлення на професійному рівні можна реконструювати більш повно та завершено. Приклад Ю. Процюка якнайкраще ілюструє, що священники, як і більшість людей, турбувалися про звичайні буденні проблеми, але в той же час були змушені більш глибоко сприймати національні, політичні та релігійні трансформації для подальшого налагодження діалогу із суспільством.

Список використаних джерел та літератури

1. Баран О. Мемуари як джерело до вивчення побуту галицької сільської інтелігенції // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. - Вип. 17. - С. 532-537.
2. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923-1939. Випробування ідеалів. - Львів : ВНТЛ - Класика, 2015. - 600 с.
3. Заярнюк А., Расевич В. Греко-католицьке парафіяльне духовенство у Першій світовій війні: політичні, культурні і соціальні аспекти // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. - Число 6. - Львів: Видавництво УКУ, 2012. - С. 160-192.
4. Єловських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.history.org.ua/JournALL/sid/13/2/10.pdf.
5. Колб Н. "З Богом за церкву і вітчизну": греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. - Жовква: Місіонер, 2015. - 372 с.
6. ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. - Ф. 9 (Окремі надходження). - Спр. 550, ("Мій записник"). - 235 арк.
7. ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. - Ф. 9. (Окремі надходження). - Спр. 552 (Процюк Ю. Історія Унівського монастиря). - 193 арк.
8. ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. - Ф. 9. (Окремі надходження). - Спр. 552 (Процюк Юрій. Матеріали особистого архіву). -

110 арк.

9. Любовець Н. Вивчення мемуарів як історичого та біографічного джерела: історіографія проблеми. // Українська біографістика - Київ, 2010. - Вип. 7. - С. 66-104.

10. Пилипів І. Взаємини Української греко-католицької церкви та Ватикану в 20-30-ті рр. ХХ ст. // Україна -Ватикан: державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи: матеріали V Міжнародної наукової конференції. - Галич, 2011. - С. 177-184.

11. Пилипів І. Греко-католицька церква в консолідації української нації Східної Галичини у першій половині двадцятих років ХХ століття // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса. - Київ, 2012. - С. 288-304.

Sofia PREDKA

GREEK-CATHOLIC PARISH CLERGY FORMATION IN GALICIA IN THE 1930th (BASRD ON YURIY PROTSYUK'S DIARY)

Greek-Catholic clergy formation on the territory of Galicia in the 1930th was analyzed through studying Yuriy Protsyuk's diary. The paper performed a source study analysis of the future priest's collection of reminiscences showing the period of his study at Lviv Theological Seminary. It is affirmed that representatives of the clergy tried to add the elements of the religious style portraying everyday life. Education, job and personal life of Y. Protsyuk were depicted in terms of a church reality. Correlation between the secular and the sacral is a key paradigm of the author's self-discovery throughout his life.

Key words: *Greek-Catholic Church, Parish clergy, reminiscences.*